
KARIŞAN ZİHİNLER: AVRUPALILAŞMA SORGULANIYOR MU ?

H.Tarık OĞUZLU*
Burak Bilgehan ÖZPEK*

GİRİŞ

Cumhurbaşkanlığı seçim süreciyle beraber Türk iç politikasında yükselen tansiyon AKP yönetiminin, ülkenin dış politika geleneklerinin geleceğine yapacağı etki konusunda yeni tartışmalar başlattı. Bu konuda ülke içinde net bir sonuca varmanın mümkün olmadığı gerçeği bir tarafa, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri gibi Türk dış politikasının en fazla ciddiye aldığı aktörlerin tepkileri de net değil. Her türlü karmaşık argümanın ötesinde temel soru, AKP yönetiminin cumhuriyet ideolojisinin temel motivasyonu olan batılılaşmanın iç ve dış politika dinamiklerini nasıl algıladığı üzerine sorulabilir. AKP yönetiminin iktidar süresince Avrupa Birliği ile ilişkilerde sergilediği gayretli tutuma rağmen bu tip soruların sorulma sebebi, kağıt üzerinde reformlarını tamamlamış ve Avrupalı olan fakat sosyolojik olarak Avrupalı toplumlarla benzerlik göstermeyen bir Türkiye'nin belirebilme ihtimali.

---

* Yrd. Doç. Dr. Bilkent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

* Dokt. Öğr. Arş. Gör. Burak Bilgehan Özpek, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu ihtimali ortaya çıkartan en temel sebep, AKP'li yöneticilerin batılılaşma ve batılı idealler konusunda kötü bir geçmişe sahip olmaları ve Avrupa Birliği'ne karşı ilkesel olmayan, pragmatik bir yakınlık duydukları şüphesidir. AKP'yi kuran ve yöneten politikacıların hemen hemen hepsi 28 Şubat sürecinden önce Türkiye'nin Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerini açıkça sorguluyor, Ortadoğu'da İsrail'e destek veren Türk dış politikasını sert bir şekilde eleştiriyorlardı. 28 Şubat'tan sonra Refah Partisi'nin kapatılması ve aralarında Tayyip Erdoğan'ın da bulunduğu politikacılara siyaset yasağı getirilmesiyle beraber, "demokrasi" kelimesi siyasal İslam'ın literatürüne de girdi. Siyasal İslamcı hareket, 28 Şubat sonrası en temel tezini, herkesin kendi düşüncesini ifade etme hürriyetine sahip olması gerekliliği üzerine kurdu. Böylece 28 Şubat öncesinin totaliter ve devleti ele geçirip toplumu dönüştürmeyi amaçlayan felsefelerini terk etmiş oluyorlardı. Dahası bu dönemde maruz kaldıkları sert uygulamalara İslamcı kimlikleriyle değil de demokrasi adına karşı çıkıyorlardı. ¹ 28 Şubat sürecinin, Refah Partisi tarafından temsil edilen siyasal İslamcı harekete öğrettiği en önemli şey, mevcut sistem içerisinde batı yanlısı askeri ve sivil bürokrasiye rağmen varlıklarını sürdüremeyecekleri gerçeğiydi. Bu noktadan hareketle, her grubun fikirlerini özgürce dile getirebildiği ve serbestçe siyasal aktivitelerini yürütebildikleri rejim olan demokrasiyi, yaşam sahası (lebensraum) olarak benimsediler.

Ne var ki, 28 Şubat sonrası daha fazla demokrasi söylemiyle ortaya çıkan siyasal İslam'ın demokrasiye bağlılığının niteliği hakkında hem kamu oyunda hem de bürokratik çevrelerde bir takım şüpheler var. Bunlardan en çok dile getirileni, AKP yönetiminin politik süreçlere yapılan suni etkilere itiraz ederken asıl amacının Türk Silahlı Kuvvetlerini bertaraf etmek ve 28 Şubat'ta karşılaştığı engelleri bu şekilde aşmak olduğu.²

Siyasal İslam'ın 28 Şubat sonrası iç politika için belirlediği "daha fazla demokrasi"nin dış politikadaki karşılığı ise Türkiye'deki demokratikleşmeyi destekleyen aktör ve kurumlara Türkiye'nin üyeliğini savunmak oldu. 90'ların başında Türkiye'nin Avrupa Birliğine girerek adeta intihar edeceğini iddia eden Abdullah Gül³ gibi isimler, 2000'li yıllara girildiğinde AKP'nin dış politikasında AB üyeliğinin öncelikli olduğunu ilan ettiler.⁴

¹ Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, ss 208-210

² Cagaptay, Soner, *European Union Reforms Diminish the Role of the Turkish Military : Ankara Knocking on the Brussel's Door*, www.washingtoninstitute.org, 12.08.2003

³ 8 Mart 1995 günü TBMM kürsüsünde siyasal İslamcı Refah Partisi'nin Kayseri milletvekili olarak konuşma yapan Abdullah Gül, Avrupa Birliği hakkındaki görüşlerini şu cümlelerle ifade

AKP'nin Avrupa Birliği'ni savunması sadece kendi taraftarlarının değil aynı zamanda Avrupalılaşmayı bir dış politika dinamiği olarak algılayan Türk bürokrasisinin, orta sınıfların ve Avrupa Birliği'ndeki politikacıların kafasını da ziyadesiyle karıştırdı.

Türk bürokrasisinde ve AKP karşıtı orta sınıflardaki genel kanı, AKP'nin Avrupa Birliği'ne karşı ilkesel bir bağlılığının olmadığı yönünde. Onlara göre AKP devam eden Avrupa Birliği sürecini askerlerin iç politikadaki ağırlıklarını dengelemek için kullanıyor. Bu süreç sayesinde, AKP Genelkurmay'ın müdahalelerini bertaraf edebileceğini düşünüyor. Avrupa Birliği'nin istediği yasal düzenlemeleri yaptığı takdirde AKP, Genelkurmay başkanlığını sivil iktidarın oyun alanını kısıtlayan bir aktör olmaktan çıkartabilir. Diğer bir deyişle, AKP yönetimi Avrupalılaşma yolunu kullanarak Türkiye'nin daha fazla İslamlaşmasının önünü açacak bir süreci başlatabilir.⁵

Bu durumun Türk bürokrasisinde yarattığı etki aslında bir kafa karışıklığından daha fazla şeyi ifade ediyor. Cumhuriyeti kuran kadro Avrupalılaşmayı hem iç hem de dış güvenlik vasıtası olarak algıladı. Bir Avrupalı devlet olmanın ve Avrupalılarca Avrupalı olarak algılanmanın Türkiye'yi Avrupalı devletlerin saldırısına karşı koruyacağı anlayışı ve Avrupa'nın teknik ve askeri üstünlüğünden hatta medeniyet araçlarından faydalanma düşüncesi Cumhuriyetin öngördüğü temel dış politika yaklaşımıydı. Amaç Avrupalı olmak yoluyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupalı devletlerce parçalanmasının asla mümkün olmamasını sağlamaktı. Öte yandan Avrupalılaşmayı, Cumhuriyeti kuran kadronun iç politikadaki laik rejime yönelik tehditleri ortadan kaldırmak için kullandığı da söylenebilir. Bu düşünceye göre, Türkiye hem sosyal hem de siyasal anlamda, Avrupalı değerler sistemiyle yakınlaştıkça giderek daha fazla

---

etmiştir: "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giremeyeceği kesindir, bunu Avrupalılar söylemektedir, Avrupa'nın önde gelen politikacıları söylemektedir, Avrupalı filozofların hepsi söylemektedir, çünkü Avrupa Birliği bir Hıristiyan birliğidir, Avrupa Birliği'nin başındaki Delors söylüyor, dünkü İngiliz Başbakanı söylüyor, bunu Avrupa'da herkes söylüyor, herkes biliyor. Avrupa'nın menfaatleri söz konusu olduğunda, tavizler verilmekte, vazgeçilmektedir; fakat, Türkiye'nin çıkarları söz konusu olduğunda hiçbir direniş, hiçbir ısrar olmamaktadır. Bu şudur: Ne pahasına olursa olsun Türkiye Avrupa Birliği'ne girecek anlayışıdır. Eğer, bu zihniyette olursanız, işte o zaman Prof. Erol Manisalı'nın dediği gibi, sizi o zengin köşkünün - maalesef, üzülerek söylüyorum kendi ülkem adına- bir kulübesine böyle koyarlar." www.milliyet.com.tr, 12.19.2005

⁴ Gül, Abdullah, *Türkiye Niçin Üye Olmak İstiyor ?*, Le Monde, 26.09.2006

⁵ Robins, Philip, *Turkish Foreign Policy since 2002: between a post Islamist' government and a Kemalist State*, International Affairs, vol. 83, Issue. 2, ss 289-304

laikliği benimseyecek ve radikal İslam bir tehdit olmaktan çıkacaktır.⁶ Avrupalılaşıma olarak formüle edilen modernleşme süreci neticesinde İslam bireyselleşip toplumsal bir kurum olmaktan çıkacak ve temel olarak Allah ile kul arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir bağa dönüşecektir. Devlet ile dinin ayrılması olarak başlayan objektif laikleşme süreci zamanla dinin bireyselleşmesi olarak tanımlanan sübjektif laikliği de doğuracaktır. Cumhuriyetin ilk döneminde yapılan harf inkılabı, kılık kıyafet reformu, hukuk devrimi gibi reformların amacı Türkiye'ye Avrupalı ve laik bir kimlik kazandırmaktan başka bir şey değildi.⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupalılaşıma olan bu yaklaşımının sorgulanmasında ise en fazla eski siyasal İslamcı politikacılar tarafından kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin geliştirdiği Avrupa Birliği yanlısı söylem ve politikaları etkili oldu. Ortaya çıkan çelişkiyi net olarak tanımlayabilmek oldukça zor, zira AKP hükümeti, Avrupa Birliği'ni iç politikada kendisini anayasal olarak laikliğin koruyucusu olarak gören Genelkurmayı dengelemek ve etkinliğini azaltmak için kullanırken, AKP'nin çatışma içerisinde olduğu devlet bürokrasisi, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Avrupalılaşımayı laikliğin pekişmesi ve radikal İslam'ın toplum hayatını terk etmesi için bir araç olarak algıladı. Öte yandan, askeri ve sivil bürokrasinin Avrupalılaşıma politikasının özünde toprak bütünlüğünü korumak ve sağlam bir ulusal güvenlik stratejisi inşa etmek yatarken, AKP iktidarı Kıbrıs, Kürt sorunu ve azınlıklar gibi kronikleşmiş ulusal güvenlik konularında Avrupa Birliği ile uzlaşma zemini aradı. Laik devlet eliti bir taraftan AB üyeliğinin kendisini Türkiye'nin toprak bütünlüğünün ve laikliğinin garantisi olarak algılamakta, diğer taraftan da AKP'nin üyelik sürecindeki politikalarını ve bu sürecin uzun sürmesini Türkiye'nin gelenekselleşmiş güvenlik çıkarlarına yönelmiş tehditler olarak görmeye başladı. Bu bir paradokstur ve açıklanması gerekir.⁸

Şimdi sorulması gereken soru, AB ile ilişkiler vasıtasıyla devam eden Avrupalılaşıma sürecinin Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış politikadaki laiklik ve toprak bütünlüğü gibi iki temel endişesine nasıl cevap vereceği ve AKP'nin Türkiye-AB ilişkilerinin geleceğine yapacağı etkininin nasıl olacağıdır.

⁶ Dağı, İhsan, Avrupa Birliği ve Türkiye: Batılılaşmanın Neresindeyiz?, Şaban Çalış, İhsan Dağı ve Ramazan Gözen (der), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, Ankara, Liberte, 2001, ss 113-136

⁷ İnalçık, Halil, *Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün*, Doğu Batı, Yıl: 1, Sayı:2, ss 9-30

⁸ Aydın, Ersel, Özcan, Ali Nihat, Akyaz, Doğan, *Turkish Military's March Toward Europe*, *Foreign Affairs*, Vol.85, Issue. 1, Jan/Feb 2006, ss 77-90

AVRUPA'DAN BAKIŞ: İKİ AVRUPA VE İKİ TARZ-I SİYASET

AKP dönemindeki Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri konusunda Avrupalı siyasetçilerin ve entelektüellerin de zihinlerinin çok net olduğu söylenemez. AKP döneminde AB-Türkiye ilişkilerinin ivme kazandığını ve Türkiye'nin Avrupa değerlerine daha açık hale geldiğini savunanlar oldukça fazla. Öte yandan, Avrupa Birliği'nin geleceğine inanan birçok isim çoğunluğunu kadınların ve orta sınıfa mensup binlerce insanın katıldığı Cumhuriyeti koruma mitinglerindeki kalabalığı Türkiye'nin Avrupalı halkı olarak yorumladılar..

AKP iktidarı döneminde Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin geleneksel netliğini kaybetmesi Avrupa Birliği'nin politikacıları ve entelektüelleri tarafından da hissedildi. Onlar AKP iktidarı ile karşılarında Avrupa Birliği reformlarını uygulama konusunda son derece istekli bir parlamento buldular. Bir takım Avrupalı entelektüel, Türkiye'de AKP iktidarıyla oluşan yeni durumu ülkenin demokratikleşmesi için önemli bir fırsat olarak algıladı. Onlara göre Türkiye'de batılı idealleri militer yollarla savunan, Kemalist ideolojiye bağlı, imtiyazlı, dar bir elit ve bu elite karşı ülkenin sivilleşmesine, demokratikleşmesine katkıda bulunan AKP iktidarı vardı. Yine Avrupa Birliği içerisindeki bu siyasetçi ve entelektüel grubu, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki müzakere sürecine destek verilmesini ve AKP iktidarının elinin güçlendirilmesini istediler. Böylece, Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olmasının önündeki, askerlerin iç politikadaki ağırlığı, parlamenter demokrasinin zayıflığı ve sivilleşememe gibi engeller ortadan kalkabilirdi.⁹ Öte yandan, AKP yönetiminin, Kıbrıs ve Kuzey Irak gibi dış politika konularında askeri çözümleri by-pass eden yaklaşımları benimsemesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin dış politika normlarına uygun hareket eden bir aktör olarak algılanmasını sağladı. AKP yönetiminin iç politikada devam ettirmek istediği sivil süreçlerin dış politikaya yansımaları Avrupa Birliği içerisindeki bazı gruplarda memnuniyet yarattı.¹⁰

Öte yandan, AKP iktidarına ve bu iktidar döneminde hızlanan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecine soğuk bakan Avrupalı siyasetçi ve entelektüellere de sıkça rastlamak mümkün. Bu grupta yer alanlar AKP iktidarının Avrupa Birliği ile kağıt üzerinde yürüttüğü

⁹ Seale, Patrick, *Sarkozy Türkiye'yi Kösteklemesin*, www.middle-east-online.com, 08.05.2007

¹⁰ Eralp, Yalım, *Crisis with the U.S is Moving Turkey Closer to Europe*, European Affairs, Vol.4, No.3, Summer/Fall 2003, ss 3-8

süreçten çok toplumsal dönüşüm ile ilgililer. Bu dönüşümün ise daha çok Türkiye'nin muhafazakarlaşması şeklinde ortaya çıktığına inanmaktalar. Bu noktadan hareketle onlar AKP iktidarının Avrupa Birliği ile yürüttüğü süreç ne kadar başarılı olursa olsun, günün sonunda Avrupalı toplumların Türk toplumuyla bir arada yaşamak istemeyecekleri kanaatindeler. Bu grubun düşüncelerini ilginç kılan ise, AKP iktidarına karşı sergiledikleri kuşkucu tutum, zira Lagendjik¹¹ ve Royal¹² gibi Avrupalı siyasetçiler ve birçok Avrupa gazetesi AKP karşıtı cumhuriyet mitinglerini Türkiye'nin gerçek Avrupalı nüfusu olarak tanımladılar ve bu mitinglere çoğu kadın binlerce insanın katılmasının Avrupa'ya umut ve güvence verdiğini ifade ettiler.

Bu grupta yer alan Avrupalı siyasetçi ve entelektüeller, AKP hükümetinin kağıt üzerinde yapacağı düzenlemelerin Türk toplumunu dönüştüremeyeceğini düşünüyor ve İslamcı geçmişe sahip AKP iktidarının tabanını değil AKP'yi protesto eden binlerce laiklik taraftarını takdir ediyor. Ne var ki, bu laiklik taraftarları bütün batılı hayat anlayışlarına ve yaşam biçimlerine rağmen iç ve dış politikada orduya aktif misyonlar yükleme konusunda çok istekliler. Bazı Avrupalı düşünürlerin gerçek Avrupalılar diye tanımladığı sosyal grupların özel hayatlarında Avrupalı olmaları fakat iç ve dış politika üretme süreçleri bağlamında askeri mekanizmaların denetlemesi konusunda tepkisiz kalmaları hatta hevesli görünmeleri ise Türkiye Avrupa ilişkilerinde sorunlu bir nokta olarak karşımıza çıkıyor.

Hem Avrupa Birliği hem de Türkiye içerisinde, AKP hükümeti ile Avrupa Birliği ilişkilerinin Türkiye'nin geleceğini nasıl etkileyeceği konusunda net bir mutabakat olmadığı ve bir algılama problemi yaşandığı rahatlıkla iddia edilebilir.

Avrupa Birliği'nin bir yüzü Türkiye'de laiklik ve Avrupalılık gibi idealleri militer yollarla savunan dar bir bürokrasinin var olduğunu ve bu kesimin Türkiye'deki siyasal reform ve değişimleri engellediklerini

¹¹ Türkiye-AB Parlamento Komisyonu eşbaşkanı Joost Lagendjik, AKP hükümetinin gizli bir gündemi olmadığı konusunda özellikle kadınları ikna edemediğini, Tandoğan ve Çağlayan mitinglerinin ise AKP hükümetinin gerçekte neyi amaçladığı konusunda haklı sorular yönelttiğini söyledi. Lagendjik ilaveten bu mitinglerin Avrupa Birliği'ni rahatlatmış ve Türkiye'nin ikinci bir İran olmayacağını garanti ettiğini söyledi. www.milliyet.com.tr 05.29.2007

¹² Fransa'da cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesi Nicholas Sarkozy ile çıktıkları tartışma programında Segolene Royal Türkiye'de düzenlenen "cumhuriyet mitinglerinden" övgüyle bahsetmiş ve "laikliği demokratik yollardan korumaya çalışan milyonlarca insanın yüzüne kapıları kapatamayız." demiştir. www.gazetevatan.com, 04.05.2007

düşünürken, diğer yüzü Türkiye’de batılılığın sanıldığı gibi dar bir çerçeveye kısıtlı olmadığını ve laikliği savunan orta sınıflar olduğunu ve batılılaşmanın toplumun önemli bir kısmı tarafından kabul gördüğü düşüncesinde.

Yine Avrupa Birliği’nin bir yüzü AKP hükümetinin AB giriş sürecindeki gayretlerini takdir ediyor ve bu sayede Türkiye’nin gereken reformları yasalaştırıp bir Avrupa ülkesi olabileceğini savunuyorken; AB’nin diğer yüzü kağıt üzerinde yapılan reformların hiçbir işe yaramayacağını, AKP tabanının Avrupalı değerleri ilkesel olarak benimsemiş bir topluluk olmadığını, ve dolayısıyla AKP’nin Türk toplumunu dönüştürebilecek politikalar üretemeyeceğini düşünüyor ve süreci zaten Avrupalı değerleri özümsemiş toplum kesimleriyle yürütmeyi benimsiyor. Yani bir taraf değişecek siyasal sistemin toplumsal yapıyı etkileyebileceğini öne sürerken, diğer taraf dönüşmüş toplumsal yapıların siyasal sistemi daha tutarlı ve ilkesel olarak değiştirebileceğini iddia ediyor.

Avrupa Birliği içindeki AKP konusundaki görüş ayrılıkları Türkiye’de yaşanan tartışmalara çok benzemekle beraber, Avrupa Birliği’nin üzerinde yükseldiği parlamenter demokrasi, temel insan haklarının ihlal edilemezliği, özel mülkiyet, fikir hürriyeti, serbest piyasa ekonomisi, çoğunlukçu değil çoğulcu demokrasi, uzlaşma kültürü gibi konularda her iki grubun da çok hassas olduğunu söylemek gerekir. Zaten her iki grubun üzerinde uzlaştığı nokta, siyasi süreçlere herhangi bir askeri müdahalenin meydana gelmemesi ve Avrupa Birliği ile müzakerelerin sonunda karşılıklı hem siyasal sistem hem de toplumsal yapı olarak Avrupa değerleriyle barışık bir ülke bulmak.

NASIL BİR DÖNÜŞÜM?

Bu sorunun asıl hedefi AKP iktidarının Türkiye’yi dönüştürüp dönüştüremeyeceğini tartışmak. Bu sorunun cevabı bir anlamda Avrupa Birliği’nin AKP’yi algılamakta düştüğü çelişkiyi gidermeye de yardımcı olabilir. Daha belirgin cevaplara ulaşabilmek için yukarıda sorulan soruyu şu şekilde formüle etmek belki daha yerinde olacaktır. AKP iktidarı Türkiye’deki muhalefetin iddia ettiği gibi, iç politik sistemi ele geçirip Türkiye’yi İslami bir modele göre dönüştürmek için mi daha fazla demokrasiye ihtiyaç duyuyor ve bunun için mi Avrupa Birliği üyeliğini destekliyor, yoksa AKP İslami köklerinden kurtulmayı başarmış ve Avrupa Birliği sürecinin hızlanmasıyla beraber iktidarın

daha geniş halk kitleleri tarafından paylaşılması için politikalar üreten bir portre mi çiziyor?

Bu sorulara net yanıtlar vermek şu günlerde ne Türkiye’de ne de Avrupa’daki entelektüellerin başarabileceği bir iş. Ne var ki, her bir soru üzerine ayrı ayrı odaklanmak ve kendi içerisinde cevaplar vermek AKP iktidarının Türk-AB ilişkilerinin geleceğine yapacağı etkiler konusunda çıkarımlar sağlayabilir.

Lider kadrosunun büyük çoğunluğunu 1970’li yıllarda gelişen “Milli Görüş” ideolojisinden devşiren AKP’nin toplumu daha İslami modellere göre dönüştürme emelleri olduğu iddia edilebilir. Bunun da ötesinde AKP’nin, demokrasiyi bireysel özgürlüklerin garantiye alındığı bir sistem olarak görmekten çok laik sistem içerisinde kendisine yer bulamamış yandaşlarını sisteme adapte etme yolu olarak algıladığı geçtiğimiz dönem içerisinde birçok defa gözlemlendi.

AKP iktidarının Türkiye’nin demokratikleşme sürecine yaptığı katkıyı F.A Hayek’in fikirlerini referans alarak değerlendirdiğimiz zaman olumsuz bir iktidar sicili çıkıyor ortaya. Hayek’e göre sağlıklı bir demokrasi sadece ve sadece iyi işleyen piyasa ekonomisine sahip olan ülkelerde görülebilir. Yani bir ülkede anayasanın ve kanunların bireylere tanıdıkları özgürlük alanının geniş olması serbest Pazar ekonomisi olmadan pratikte hiçbir anlam ifade etmez. Normal bir Pazar ekonomisinde bireylerin hayatlarını devam ettirebilmeleri için sadece kendi zeka ve becerilerine ihtiyaçları vardır. Oysa devletin etkili bir aktör olarak hareket ettiği piyasalarda hayatta kalma formüllerinin içerisinde siyasal otoritenin tutumu da girmektedir. Anayasā ve kanunlar ne kadar özgürlükçü olursa olsun, insanlar hayatta kalmak için faaliyet gösterdikleri piyasada, siyasal otoritenin tutumunu da hesaba katmak durumunda kalırlar ve genel olarak devleti ve dolaylı olarak da ekonomiyi yöneten otoriteyle ters düşmek istemezler.¹³

Cemaatçi yapı ve rant ekonomisinin olduğu sistemlerde gerçek anlamda liberal demokrasiden bahsetmek mantık dışı bir iddiadır. Cemaatçi yapının öngördüğü birey “homo sociologicus” iken liberal demokrasinin öngördüğü birey “homo economicus” tur. Bu ikisi birbiriyle çelişmektedir. Cemaatçi yapı ile rant ekonomisinin iç içe olduğu sistemlerde, bireyler hayatta kalmak için rantı elinde tutan cemaat ile uyum göstermeye gayret ederken liberal düzen içerisinde

¹³ Hayek, Friedrich von August, *Kölelik Yolu*, Ankara, Liberte, 1999, ss 79-90

bireyler hayatlarını devam ettirmek için kendi zeka ve yeteneklerinden başka bir şeye ihtiyaç duymazlar.¹⁴

Türkiye’de devlet geleneksel olarak ekonomideki temel ve belirleyici aktörlerden biridir. 1980 yılından beri uygulanan ekonomideki liberalizasyon politikalarına rağmen kamu yatırımlarının genel yatırımlar içerisindeki payı ve kamu harcamalarının GSMH içerisindeki payı oldukça yüksektir. IMF ile yapılan anlaşmaların getirdiği bir takım disipline rağmen AKP hükümeti döneminde hem kamu giderleri hem de kamu yatırımları artmaya devam etti.¹⁵ Üstelik AKP önemli ölçüde kamu kaynağını kontrol eden belediye seçimlerinde 80 ilin 54’ünde başkanlık seçimlerini kazandı.¹⁶

Kamu giderlerinin ve kamu yatırımlarının artması ülke genelinde iktidarın kontrol edebildiği orta ve üst sınıflar gerçeğini beraberinde getirirken, belediyelerin alt yapı hizmetleri kadar sosyal refah politikalarına da önem vermesi alt sınıfların da AKP’ye olan bağlılığını arttırdı.

AKP iktidarının ekonomi üzerinde sağladığı kontrolün geleneksel çevrelerin imtiyazlı pozisyonlarını sarstığı ve AKP’ye karşı yükselen muhalefetin bu sınıflar tarafından yönetilmekte olduğu iddia edilmektedir. Ne var ki, AKP döneminde sadece imtiyazları kullanan sınıfların kimliği değişmiş, imtiyazlı sınıflar kavramının değişmediği gözlemlenmiştir. AKP öncesi hakim burjuva Türkiye’nin batılı heyecanlarıyla ve yaratılmak istenen Avrupalı toplum kimliğiyle herhangi bir sorun yaşamazken¹⁷, AKP’nin hükmedebildiği ekonomik alanda faaliyet gösteren ekonomik sınıfların herhangi bir batılılaşma enerjisi taşımadığı hatta çoğunun Avrupalılaşmak yerine daha da muhafazakârlaştığı iddia edilebilir. AKP iktidarı vasıtasıyla ortaya çıkan “karşı-elit”in siyasi katılım ve demokratikleşme gibi konuları savunma konusunda gösterdiği gayret onların daha fazla devlet kaynağına ulaşma arzusu ile açıklanabilir.¹⁸

¹⁴ Macionis, John, *Sociology*, New Jersey, Prentice Hall, 2001, ss 89-110

¹⁵ www.dtm.gov.tr (Türkiye Cumhuriyeti Dış Ticaret Müsteşarlığı resmi web sitesi), 25.06.2007

¹⁶ www.muhasabat.gov.tr (Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Resmi Web Sitesi) 25.06.2007

¹⁷ Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, İstanbul, Kaynak, 2006, ss 91-125

¹⁸ Öniş, Ziya, *The Political Economy of Islam and Democracy in Turkey: From the Welfare Party to the AKP*, in Dietrich Jung eds, *Democracy and Development: New Political Strategies for the Middle East*, New York, Palgrave, 2006

Ekonomik ilişkilerin politik dönüşümlere yapacağı etki konusunda nazarı itibara alınması gereken bir diğer nokta ise AKP iktidarı dönemindeki sermaye gruplarının yurt dışı iş bağlantılarının değişiklik göstermesi olarak değerlendirilebilir. Kendi ticari hayatlarını düzenlerken yasalar yerine İslam kardeşliği ve dayanışması gibi kavramları referans alan MÜSİAD¹⁹ gibi AKP yanlısı iş çevreleri Türkiye'nin Ortadoğu sermayesine kucak açması gerektiğini ve Ortadoğulu yatırımcılar için uygun yatırım ortamlarının yaratılmasını istedi.²⁰ Bunun daha da ötesinde, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türk firmalarına yüksek miktarda yatırım yapacaklarını ve ülkeler arasındaki ticaretin katlanarak büyüyeceği resmi yetkililer tarafından ifade edildi.²¹ Muhafazakâr iş çevrelerinde ve Arap dünyasında AKP iktidarı sonrası ortaya çıkan işbirliği yapma ve geliştirme arzusu, en önemli ticaret partnerlerini Avrupa'dan seçen²² Türk ekonomisinin ve iş çevrelerinin Türkiye'nin Avrupalılaştırma sürecinde şimdiye kadar oynadığı sürükleyici rolün değişmesi ihtimalini ortaya çıkarabilir.

AKP iktidarının, Türkiye'nin batılı kimliğine ve dönüşüm sürecine zarar vereceğine dair kaygılar cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde de keskin bir şekilde yükseldi. Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığı'na karşı çıkanlar iki temel endişe taşıyorlardı. Bunlardan birincisi Türkiye'nin batıda nasıl algılanacağı üzerineydi. Abdullah Gül'ün eşinin başörtülü olması, kuruluşundan beri Ortadoğu'dan, onun dini ve kültürel imgelerinden özenle sakınan ve yaptığı harf, kılık kıyafet gibi devrimlerle Avrupalı bir ülke gibi algılanmak isteyen cumhuriyet ideolojisine²³ zarar verebilirdi. Zira, bütün dış ziyaretlerde cumhurbaşkanının yanında görülecek başörtülü bir eş Türkiye'nin İslami kurallarla yönetilen bir din devleti olarak algılanmasına yol açabilirdi. Bu tip bir algılama Avrupa Türkiye ilişkilerinin boyutunu ve tarzını da gelecekte etkileyebilirdi.

İkinci endişe ise 82 anayasasının cumhurbaşkanına tanıdığı laik sistemi koruma yetkilerinin eski siyasal İslamcı bir siyasetçinin eline geçecek olmasıydı. Anayasa ile cumhurbaşkanına verilen Anayasa

¹⁹ Buğra, Ayşe, *The Claws of the Tigers*, Privateview, Autumn, 1997

²⁰ www.zaman.com.tr, 25.09.2005

²¹ Rubin, Michael, *Will Turkey Have an Islamist President?*, Middle Eastern Outlook, No.1, february 2007

²² www.dtm.gov.tr, 07.07.2007

²³ Çalış, Şaban, "Ulus Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", Şaban Çalış, İhsan Dağı ve Ramazan Gözen (der), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, Ankara, Liberte, 2001, ss 3-35

Mahkemesi üyelerini, Yüksek Öğretim Kurulu üyelerini ve rektörleri, devlet denetleme kurulu üyelerini atamak gibi yetkiler Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olma ihtimalini daha da korkutucu hale getirdi. Gül'ün cumhurbaşkanlığı, AKP hükümetinin 2,5 milyon devlet memurunun üzerine üst düzey yargıyı, akademiye ve denetim mekanizmalarını da kontrol etme gücüne ulaşmasını beraberinde getirebilirdi. AKP etrafında ister istemez kümelenen ve hayatlarını devam ettirmek için gittikçe muhafazakârlaşan ticaret çevrelerine benzer bir şekilde üst ve alt bürokrasi de batılılaşma motivasyonlarını kaybedebilirdi. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Avrupalılaşmanın temel dinamiği olan bürokrasi AKP iktidarıyla beraber kendi dönüşüm arzusunu ve dönüştürücü gücünü yitirebilirdi.

Bu noktadaki temel sorun, Türkiye'deki modernleşme sürecinin ekonomik ve siyasi vasıtaları kullanarak cumhuriyetin kuruluşundan bu yana doğal mekanizmalar yerine devlet eliyle organize edilmesi olarak tanımlanabilir. Sosyal ve kültürel anlamda Avrupalılaşmayı sürükleyen imtiyazlı ticari ve bürokratik sınıfların yerini Avrupalı hayat tarzına sahip olmayan ve toplumun diğer kesimleri üzerinde dönüştürücü bir etkiden yoksun olan eski siyasal İslamcılarının alma ihtimali Avrupalılaşma sürecinin geleceğine dair oluşan kaygıların temel kaynağı oldu. Sonuç olarak, devletin sosyal hayat üzerinde bürokrasi ve ekonomi vasıtasıyla sağladığı dönüştürücü etkinin kavramsal olarak değiştiğini söyleyemeyiz ancak AKP kadrolarının yönettiği kamu otoritesinin Avrupalılaşma kavramına ve onun sembol ve dinamiklerine geleneksel cumhuriyet kadroları kadar bağlı olmadığı kesinlikle iddia edilebilir.

Ne var ki, Türkiye'deki Avrupalılaşma sürecinin dar bir elite sınırlı kaldığını ve halk içinde taban bulmadığını söylemek çok büyük bir yanılğı olur. Geride kalan dönemde Avrupalılaşma sadece devlet tekelinde kalmadı. Çok partili sisteme geçiş, Demokrat Parti iktidarı ve Özal dönemindeki ekonomik liberalizasyon gibi adımlar ile beraber, Türkiye'nin Avrupalılaşması ve batılı değerlere olan bağlılığı toplumun diğer kesimleri tarafından da benimsenmeye başladı.

Özellikle, 80'li yıllarda gelişen özel sektör ve özel sektörün yarattığı yeni iş kolları, değişen ekonomiyle beraber firmaların Avrupa pazarlarıyla kurdukları iş ilişkileri, yabancı dil bilen ve dünyadaki ortak firmalarla iyi ilişkiler kurabilen yeni çalışan profili ve yabancı sermayenin etkisiyle şehir merkezlerinde yaşanan hızlı değişim

devletten bağımsız, Avrupalı kimliğini benimsemiş bir orta sınıf burjuvanın ortaya çıkışını da beraberinde getirdi.²⁴

Bu ortaya çıkan yeni sınıfın genişlemesi ve siyasal otoriteye kendi özgürlüklerini korumaktan başka herhangi bir dönüştürücü sıfat atfetmemesi hem sosyal hem siyasal anlamda Avrupalı bir topluluğun Türkiye’de yaşadığı anlamına geliyor. Devletin kumanda ettiği ve bir rant dağıtım mekanizması haline dönen sistemlerin aksine diğer Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi hayatlarını piyasa vasıtasıyla sürdüren bireylerin devleti ele geçirmek gibi bir amaçları olmadığı söylenebilir. Bunun yerine, piyasa merkezli ekonomilerde bireyler devletten sadece tarafsız ve adil olmasını, bireysel haklarına saygı göstermesini ve kurallı bir devlet olmasını talep ederler.²⁵ Öyle ki, Türkiye ile Avrupa arasında artacak olan ve piyasanın sürüklediği ekonomik ilişkiler sayesinde genişleyen bu sınıf, bir yandan geleneksel cumhuriyetçi ideolojisinin savunduğu sosyal anlamda Avrupalı fakat siyasal anlamda Ortadoğulu diğer yandan da AKP’nin savunduğu siyasal anlamda Avrupalı ancak sosyal anlamda Ortadoğulu kalıplarının kırılmasını beraberinde getirebilir.

SONUÇ

AKP iktidarıyla beraber Türk dış bürokratik elitinin Avrupa algılamalarında dramatik değişimler meydana geldi. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Avrupa ile kurulan iyi ilişkiler toprak bütünlüğünün ve laikliğin garantisi olarak görülmüşken AKP iktidarından sonra bu net tanımlamalar değişti. Kökleri 70’li yıllardaki siyasal İslamcı harekete kadar uzanan ve 28 Şubat ile beraber genelkurmayın balyozunu yiyen siyasetçilerin yönettiği parti daha önce şiddetle karşı çıktığı Avrupa Birliği’ne giriş konusunda çok hevesli davrandı ve kontrolleri altındaki parlamentoyu AB yasalarına uyum gösterecek kanunlar yapma konusunda daha aktif ve enerjik hale getirdiler. Üstelik AB’ye giriş için bazı kronik ulusal güvenlik konularından taviz vermeye hazır olduğunun da sinyallerini verdi.

Her ne kadar AB içerisinde AKP iktidarını AB-Türkiye ilişkileri açısından olumlu bulan gruplar varsa da, AKP’nin demokrasi anlayışı yeteri kadar inandırıcı bulunmadı ve hem AB içindeki bazı gruplar hem de Türkiye’deki askeri ve sivil bürokrasi tarafından şüpheyle yaklaşıldı.

²⁴ Zürcher, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul, İletişim, 2005, ss 425-432

²⁵ Mousseau, Demet Yalçın, *Turkey and the EU: The Importance of the Markets*, Survival, 48:3, ss 97-

Onlara göre AKP, AB'ye karşı pragmatik bir tavır sergiliyor ve AB'ye giriş sürecini ordunun siyaset üzerindeki ağırlığını azaltmak için kullanıyordu. Türk bürokrasisi AB süreci sonunda hem laiklik hem de ulusal güvenlik konusunda taviz vermek istemezken, AB içindeki bazı gruplar ise kağıt üzerinde müzakerelerin yürümesinin bir anlam ifade etmediğini iddia ettiler ve önemli olanın Türk toplumunun Avrupalı değerlerle bütünleşmesi olduğunu belirttiler ve cumhuriyet mitinglerinde toplanan AKP muhaliflerini gerçek Avrupalı insanlar olarak tanımladılar. Fakat, mitinglerdeki kalabalığın, Kıbrıs ve Kuzey Irak gibi dış politika konularında askerlerin aktif rol oynadığı çözümlere karşı sempatiyle bakmaları ciddi bir paradoks yarattı. Bütün bu farklı tepkilere rağmen, *Türk* siyasal sistemindeki sorunların çözümü ve bunun sosyal dönüşümlere yansması halen daha masada çözüm bekleyen sorunlar olarak duruyor.

Avrupalılaşıma sürecinin sadece bürokrasi ve devlete bağımlı ticari sınıflar tarafından yürütülmeye çalışılması Türkiye'de Avrupalı bir toplum yapısı oluşmasına yardım etse de tam anlamıyla başarılammıştır. Kamu otoritesinin elindeki ekonomik gücün ve bürokrasiyi belirleme yetkisinin AKP'nin kontrolüne geçmesi ise sadece bu imtiyazlardan faydalanan sınıfların niteliğini değiştirmiştir. Bir anlamda Avrupalılaşımanın temel dinamiği olan devlet aygıtı eski siyasal İslamcı bir grubun eline geçmiştir. AKP devlet aygıtına tam olarak hükmedebilmek için daha fazla demokrasi ve ordunun siyasete daha az müdahalesini isterken, AKP muhalifleri ise AKP'nin istediği tam demokrasinin Türkiye'yi İslami kurullarla yönetilen bir Ortadoğu ülkesine çevireceğini iddia etmektedir. Sorun, Türkiye'nin toplumsal olarak Avrupalı ancak siyasal olarak yarı demokratik bir ülke mi, yoksa siyasal olarak Avrupalı ama toplumsal olarak yarı Avrupalı bir ülke olarak mı var olacağıdır. Hem siyasal hem de toplumsal olarak Avrupalı olmak mümkün olabilecek midir?

Ne var ki, 80'li yıllarla beraber Türkiye, daha serbest bir piyasa ekonomisini benimsemiş dış dünyayla, özellikle Avrupa'yla ticaretini arttırmış, yeni sektörler keşfetmiş, dünyayı daha yakından takip eden bir çalışan sınıf profili oluşturmayı başarmıştır. Devletten bağımsız faaliyet gösteren bu yeni sınıfların nicelik olarak artması ve Avrupalılaşımanın dar bir çevreden çıkıp daha geniş kesimlere yayılması için bir fırsat olabilir. Daha genel söylemek gerekirse, ekonomik liberalizasyonun daha da artması ve devletin ekonomik ilişkilerden çekilmesi, Türk

toplumunun Avrupalı bir dönüşüm geçirmesi için gerekli ve yaşanması gereken bir süreçtir.

Öte yandan, demokratik yollarla iktidara gelen ve bütün sistemi yönetmeye talip olan AKP'yi, insanların bireysel tercihlerine karışacağı iddiasıyla eleştiren cumhuriyet bürokrasisinin de gerekli siyasal reformları kabul etmesi ve laiklik gerekçesiyle bireylerin özel hayatlarını ihlal etmemesi siyasal olarak Avrupalı normlara ulaşmak için gerekli bir tutumdur.

Toplumun Avrupalılaşması için gerekli altyapıyı oluşturmak, yeni oluşan devletten bağımsız ve dünyayla bütünleşmiş ekonomik sınıfları desteklemek; siyasal sistemin Avrupalılaşması için de bireysel özgürlükleri sınırlandıracak bütün ekonomik ve politik yolların önünü kesmek Türkiye'yi yeniden sağlıklı bir Avrupa eksenine oturtabilir.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, Avrupa'ya güvenlik odaklı bir yaklaşım sergileyen Türkiye, AKP iktidarıyla beraber toplumsal Avrupalılık ve siyasal Avrupalılık çakışmasıyla yüzleşti ve birini ötekine tercih etme noktasına geldi. Benzer bir kafa karışıklığı aynı zamanda Avrupa Birliği içerisinde de yaşandı. Kimin haklı olduğundan çok bu sorunun nasıl çözümlenebileceği ve hem AB'nin hem de Türkiye'nin maruz kaldığı muhatap ikiliğinin nasıl ortadan kaldırılacağı sorusunun cevabı, Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinin geleceği hakkında sorulacak çoğu sorunun da cevabı olacaktır aynı zamanda.

Günümüzde Türkiye'deki Avrupalılaşma sürecinin devam etmesinde Avrupa'nın kendisinin bu sürece verdiği destek hiç olmadığı kadar önemlidir, zira AKP'nin genetik kodlarında cumhuriyetçi elitlerdekinin aksine Avrupacılık fikri yerleşmiş değildir. Bütün bu kafa karışıklığından ve algılama problemlerinden daha kötü olan ise Avrupa'nın bu desteği verirken geçmişte olmadığı kadar isteksiz olmasıdır. Türkiye, bugün, tarihinde hiç yaşamadığı kadar Batı ve unsurlarıyla ciddi sorunlar yaşamaktadır. Avrupa Birliği'nin son genişleme dalgası sonucu içe kapanmacı bir tavır takınması ve önceliğini kendi kurumsal reformlarına vermesi, gene AB içerisinde Türkiye'nin üyeliğine kimliksel farklılıklar düzleminde itiraz edenlerin sayısının; artması, Almanya'da Merkel ve Fransa'da Sarkozy gibi liderlerin Türkiye ile tam üyelik dışı ilişki şekillerini gündeme getirmeleri, üyelik sürecinin bundan böyle AB'nin hazmetme kapasitesine ve Avrupa halklarının doğrudan kararlarına bağlı olmaya başlaması, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin üyeliğini takiben AB'nin Türkiye'den Rumlara isteklerini

yerine getirmesini beklemeye başlaması ve bu çerçevede üyelik görüşmelerinin bazı alanlarda askıya alınması, AB'nin kendisini Türkiye'nin tam ortasında bulunduğu istikrarsız ortamdan olabildiğince uzaklaştırmaya çalışması Türkiye'de AB'ye ilişkin hayal kırıklıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu hayal kırıklıkları, AKP yönetiminin iç ve dış politika mekanizmalarının Avrupalılaşması konusundaki ısrarını kırabileceği ve AKP'yi daha yerel bir çizgiye oturtabileceği gibi, batılılaşmayı bir iç ve dış güvenlik stratejisi olarak benimsemiş AKP muhalifi laik çevrelerin Türkiye'nin Avrupa ile kurduğu ilişkileri radikal bir şekilde sorgulamasına yol açabilir. Öte yandan, AB'nin kendisini Türkiye'den uzaklaştırmaya çalıştığı bir dönemde AKP'nin Avrupalılaşma adına reformlara hız kesmeden devam etmesi ise, yerleşik laik elitler tarafından Türkiye'nin daha fazla İslamlaşmasına sebebiyet vereceği gerekçesiyle tehdit olarak görülebilir. Türkiye'deki farklı kesimlerin AB sürecini farklı şekillerde yorumlamamaları için ve de bu sürecin özellikle yerleşmiş elitler tarafından tehdit olarak algılanmaması için AB'nin hiç olmadığı kadar Türkiye'ye karşı kapsayıcı politikalar izlemesi gerekir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında devam eden sürecin dinamiklerinin sosyal mi yoksa siyasal mı olacağı konusundan daha vahim olan durum ise hem Türkiye'de hem de Avrupa'da yükselen ve tarafların birbirlerine ihtiyaçlarının olmadığını savunan seslerin artması olabilir ki, bu senaryo Türkiye'nin Avrupalılaşma sürecinde yaşanan algılama probleminin varacağı en kötü sonuçtur. Nihayetinde Türk sivil ve askeri bürokrasisi ve bu bürokrasiye bağlı sınıflar Türkiye'nin önümüzdeki dönemde Avrupa yerine kendisine yeni güvenlik sistemleri bulması gerektiğini önerebilir. Politik İslam ise pragmatik olarak bağlı olduğu demokrasi yerine kendisine yaşam sahası açabilecek yeni kimliklere sığınabilirler. Ne var ki, bu senaryonun sonunda en fazla zarar gören, yaşayabilmek için sadece kendi üretim gücüne ihtiyacı olan ve piyasaların gücü sayesinde Avrupa ile entegre olabilmiş, siyasal sistemi kuşatma ve dönüştürme arzularından arınmış sosyal ve ekonomik sınıflar olacaktır.